

Lectio praecursoria:
Loputtomuuden hinta: *Doctor Who*,
etiikka ja ihmisyyden rajat

Leena Vuolteenaho

FT, sairaanhoitaja (AMK) Leena Vuolteenaho väitteli Oulun yliopiston englannin kielen oppiaineesta lokakuussa 2022. Oheinen essee on päivitetty versio hänen väitöstilaisuuden alussa pitämästään suomenkielisestä lukiosta. Englanninkielinen väitöskirja *The Price of No End: Doctor Who, Ethics, and the Limits of Humanity* (Acta Universitatis Ouluensis, sarja B, Humaniora, 199) on vapaasti luettavissa Oulun yliopiston Jultika-arkistossa: <http://jultika oulu.fi/Record/isbn978-952-62-3393-2>

Asiasanat: buddhalainen etiikka, Doctor Who, kristillinen etiikka, kuolemattomuus, populaarikulttuuri, terveydenhuollon etiikka

Ihmiselämää määrittävät monenlaiset rajat, jotka koskevat niin luvallisena pidettyä toimintaa kuin toiminnan mahdollisuuksiakin. Väitöstutkimukseni aiheena oli ihmisyyden rajojen ylittäminen, tarkemmin sanottuna kuolemattomuuden ja elämän merkittävän pitkittämisen tavoittelu, sekä näihin tavoitteisiin liittyvät eettiset kysymykset kristillisen ja buddhalaisen etiikan näkökulmasta. Aineistona käytin valikoituja jaksoja brittiläisestä tieteisfiktio-tv-sarjasta *Doctor Who*. Minua kiehtoi erityisesti, miten kristillinen ja buddhalainen etiikka suhtautuvat ihmisyyden rajojen ylittämiseen ja miten nämä katsomukset näkyvät *Doctor Who* -sarjan kuvaamassa kuolemattomuuden tavoittelussa. Entä heijasteleeko sarjassa esitetty fiktiivinen kuolemattomuus kristillisen ja buddhalaisen etiikan suhtautumista myös tosielämän pyrkimyksiin saavuttaa kuolemattomuus tai pidentää elinikää? Lähestymistapani oli monitieteellinen, ja viitekehykseni

hyödynsi muun muassa kulttuurintutkimuksen, (systemaattisen) teologian, filosofian sekä terveydenhuollon etiikan terminologiaa ja menetelmiä.

***

Doctor Who on brittiläinen tieteisfiktiosarja, jota on tehty vuodesta 1963 alkaen. Sarjan päähenkilö, ihmistä muistuttava avaruusolento Doctor, matkustaa ajan ja paikan läpi sinistä poliisikoppia muistuttavassa TARDIS-avaruusaluksessaan ja joutuu monenlaisiin seikkailuihin. Kuolemattomuus ja elämän pitkittäminen ovat monin tavoin keskeinen osa sarjan tematiikkaa, lähtien siitä että sarjan tieteiselementit mahdollistavat kuolemattomuuden tavoittelun tai saavuttamisen teknologian keinoin. Lisäksi Doctor itse on avaruusolento, jonka lajin nimi on *Time Lords* (käännetty sarjan suomennoksessa Ylellä muotoon "Ajan herrat"). Lajin ominaisuuksiin kuuluu *regeneration* ("uudentuminen"), mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että kuolemassa oleva *Time Lord* ikään kuin syntyy uudelleen uudessa kehossa ja uudella persoonallisuudella varustettuna. Kyseessä on silti sama yksilö, jolla on tallessa edeltäjiensä muistot ja kokemukset. Myös Doctor on käynyt *regeneration*-prosessin läpi useita kertoja; tätä kirjoittaessani sarjassa on juuri aloittamassa 14. Doctor.

Doctor Who sopii erityisesti kristillisen ja buddhalaisen etiikan näkemysten tarkasteluun, koska sarjan historiaan liittyvistä syistä siinä nähdään erilaisia kristillisiä ja buddhalaisia elementtejä, joista ainakin osa on lisätty käsikirjoitukseen tietoisesti. *Doctor Who* ei kuitenkaan tarkoituksella edusta mitään tiettyä uskonnollista kantaa.

***

Fiktiota on mahdollista käyttää eräänlaisena ajatuskokeena. Ajatuskokeet – Tittlen (x) sanoin "‘what-ifs’ with a purpose" – tarjoavat lähtötilanteen, jonka puitteissa voidaan tarkastella teoreettisia tapahtumia ikään kuin ne olisivat mahdollisia tosielämässä. Esimerkiksi McCombin (207–222) esittämät näkemykset ajatuskokeen määritelmästä ja fiktion mahdollisuuksista toimia ajatuskokeina puhuvat sen puolesta, että tieteisfiktio voisi soveltua tähän tarkoitukseen erityisen hyvin. *Doctor Who* -sarjan käyttäminen aineistona motivoituu juuri tästä tieteisfiktion erityispiirteestä käsin: sen puitteissa esimerkiksi kuolemattomuutta voidaan tarkastella tosielämän ihmisiä muistuttavien hahmojen kokemana todellisuutena, kun taas tosielämästä ei löydy kuolemattomia tutkimuskohteita, joista tällaisia havaintoja olisi mahdollista tehdä.

Kuolemattomuutta on kuitenkin vaikeaa määritellä tarkasti tai yksiselitteisesti, koska termillä voidaan tarkoittaa hyvin monenlaisia asioita. Myös rajanveto kuolemattomuuden ja elämän pitkittämisen välillä on vaikeaa, sillä riippumatta siitä kuinka kauan elävä olento on pysynyt elossa tähän asti, on mahdoton sanoa, onko näin myös tulevaisuudessa (Swedene; Horrobin). Lisäksi jakoa voidaan tehdä esimerkiksi maanpäällisen kuolemattomuuden ja uskonnollisen iankaikkisen elämän välille, joskin näillä voidaan myös tarkoittaa hyvin monenlaisia asioita (Zaleski; Huovinen). Itse keskityin tarkastelemaan nimenomaan maanpäällisen ruumiillisen kuolemattomuuden tavoittelua, johon voidaan liittää monenlaisia eettisiä näkökohtia, kuten kuolemattomuuden mahdollisuuden aiheuttama yhteiskunnallinen

eriarvoisuus, kuolemattomuuden saavuttamisen vaikutukset yhteiskunnan ikärakenteeseen ja toimintaan, vaikutukset syntyvyyteen ja maapallon kantokykyyn, ympäristövaikutukset yleensä, sekä kuolemattomuuden vaikutukset yksilölle, erityisesti sietämättömän tylsistymisen muodossa (Williams). Huolten aiheellisuudesta ei kuitenkaan voida olla täysin varmoja, koska kuolemattomuuden vaikutuksista ei ole olemassa tosielämän havaintoja, eikä tällaisten havaintojen saamiseen liene vielä lähitulevaisuudessaakaan mahdollisuuksia.

Koska kuolemattomuuden tavoittelun ja elämän pitkittämisen välille ei voida vetää tarkkaa rajaa, tosielämän pyrkimyksillä pidentää ihmisen elinikää on paljon yhteistä kuolemattomuuden tavoittelun kanssa, vaikka kuolemattomuus ei olisikaan elämän pitkittämisen (ainakaan ääneen lausuttu tai tietoinen) tavoite. Elämän ylläpitäminen voidaan nähdä yhtenä lääketieteen ja terveydenhuollon perustehtävistä, mutta sen toteuttamiseen pyrkiminen ei aina ole eettisesti ongelmattonta. Koska on vaikea määritellä, missä kohtaa elämän pitkittäminen menee liialliseksi, sen loogiseksi päätepisteeksi voidaan tulkita myös kuolemattomuuden tavoittelu. Nämä ovat keskeisiä päämääriä myös transhumanismissa, eli aatesuuntauksessa, joka pyrkii teknologian keinoin ylittämään ihmisyyden rajat (Porter; McNamee ja Edwards).

***

Se, miten kristillinen ja buddhalainen etiikka suhtautuvat kuolemattomuuden tavoitteluun, liittyy muun muassa niiden taustalla oleviin ihmis- ja maailmakäsityksiin. Kristillisen etiikan näkökulmasta kuolemattomuuden keskeisimmät eettiset ongelmat koskevat ihmisen ja Jumalan suhdetta ja eroavaisuuksia. Kristillisen ihmiskäsityksen mukaan ihminen on perustavanlaatuisesti vajavainen Jumalaan verrattuna, muun muassa tietojen, taitojen ja moraalin osalta. Siksi ihminen ei osaa ennakoita tai estää kuolemattomuuden ei-toivottuja seurauksia, ja voi olla myös välinpitämätön aiheuttamansa kärsimyksen suhteen tai käyttää kuolemattomuutta oman etunsa tavoitteluun. Kristillisen etiikan voidaan siis ajatella suhtautuvan kuolemattomuuden tavoitteluun kielteisesti, koska ihminen ylittää siinä toimintavaltuuksiensa ja taitojensa rajat. Ongelma ei siis kristillisestä näkökulmasta ole niinkään se, että "Jumalaa leikkivä" ihminen uhkasi ottaa Jumalan roolin elämästä ja kuolemasta päättävänä tahona, vaan se, että kuolemattomuutta tavoitteleva ihminen todennäköisesti aiheuttaisi pyrkimyksillään vahinkoa, jota ei olisi kykenevä hallitsemaan. Lisäksi voidaan ajatella, että kiinnostus kuolemattomuutta kohtaan osoittaa kyseenalaista moraalialia, esimerkiksi vallanhimon muodossa. Ajatus muistuttaa Hopkinsin (317–343) käyttämää käsitettä "hubris criticism". Lisäksi ikuisen maanpäällisen elämän tavoittelun voidaan nähdä olevan ristiriidassa hengellisesti käsitetyn iankaikkisen elämän kanssa. Ihmisen puutteellinen kyky hallita kuolemattomuutta sekä kuolemattomuutta tavoittelevien moraalinen rappeutuneisuus ovat toistuvia teemoja myös *Doctor Who* -sarjassa.

Buddhalaisesta näkökulmasta kuolemattomuuden ongelmat liittyvät puolestaan liialliseen kiintymykseen katoavaista kohtaan sekä käsitykseen elämästä kärsimyksenä. Buddhalaisuuden mukaan elämä on perusluonteeltaan kärsimystä, joka johtuu erilaisten katoavaisten asioiden janoamisesta ja niihin takertumisesta. Ikuisen elämän voi siis nähdä ikuisena kärsimyksenä, jonka

tietoinen ylläpitäminen ei luonnollisestikaan ole toivottavaa. Elämän merkittävän pitkittämisen tai kuolemattomuuden tavoittelun voi siis nähdä itse elämään ja sen katoavaisuuteen takertumisena. Tällaiset tavoitteet eivät edistä buddhalaisen maailmankuvan tai ihmiskäsityksen mukaista hyvää, eli elämisen ja jälleensyntymisen taakasta vapautumista. Myös nämä teemat esiintyvät *Doctor Whossa* toistuvasti.

Lisäksi buddhalaisuus korostaa *samsaran* eli elämän, kuoleman ja jälleensyntymän muodostaman kehän merkitystä. Sen kiertämisen toivotaan johtavan kohti valaistumista eli *nirvanaa*. *Doctor Who* -sarjan tapa kuvata *regeneration* ja sen rooli Doctorin tai muiden *Time Lordien* elämässä ja henkisessä kasvussa muistuttaa monelta osin buddhalaista käsitystä *samsarasta* ja jälleensyntymästä.

***

Miten kuolemattomuus siis liittyy yhtäältä moraaliin ja toisaalta kärsimykseen? Aineistoa käsitellessäni kiinnitin huomiota muun muassa siihen, missä *Doctor Who* -tarinoissa kuolemattomuus esitetään erityisesti moraaliltaan rappeutuneita hahmoja houkuttelevana mahdollisuutena (esim. ”The Five Doctors”, 1983), missä tarinoissa kuolemattomuuden tavoittelu päättyy epäonnistumiseen ja/tai rangaistuksena esitettävään kohtaloon (esim. ”Father’s Day”, 2005), ja missä tarinoissa kuolemattomuudella on kielteinen vaikutus kuolemattoman/kuolemattomaksi muuttuvan hahmon moraalitajuun (esim. ”Enlightenment”, 1983). Nämä teemat liittyvät erityisesti kuolemattomuuden ja moraalin väliseen yhteyteen ja siis kristillisen etiikan näkemykseen kuolemattomuuden eettisistä ongelmakohdista. Toisaalta tarkastelin myös niitä tarinoita, joissa kuolemattomuus johtaa merkittävään fyysiseen, henkiseen tai emotionaaliseen kärsimykseen (esim. ”Mawdryn Undead”, 1983) ja joissa kärsimys johtuu liiallisesta kiintymyksestä elämään tai kyvyttömyydestä päästä irti elämästä (esim. ”The Woman Who Lived”, 2015). Nämä ovat tärkeitä kysymyksiä buddhalaisen etiikan näkökulmasta. Monista aineiston tarinoista (esim. ”Mawdryn Undead”) löytyi molempia aineksia.

Kristillisen etiikan tapaan *Doctor Who* esittää tapauksia, joissa kuolemattomuudesta kiinnostumisen voi nähdä kertovan ylimitoitetusta käsityksestä ihmisen kyvyistä ja viisaudesta: se voi osoittaa suuruudenhulluutta, vallanhimoa tai muita vastaavia moraalisesti ei-toivottavia ominaisuuksia. Lisäksi nähtävissä on ajatus siitä, että ihminen ei ole pätevä päättämään niin monimutkaisista asioista kuin kuolemattomuudesta ja että kuolemattomuudella on arvaamattomia kielteisiä seurauksia, joita ihminen ei pysty hallitsemaan. Kuolemattomuutta tavoittelevia hahmoja kuvataan siis oman edun tavoittelijoina, ja kuolemattomuudella on usein tuhoisat seuraukset. Lisäksi kuolemattomuudella on kielteinen vaikutus moraaliin, riippumatta siitä onko kuolemattomuus aktiivisen tavoittelun tulos vai henkilölle ulkopuolelta annettu ominaisuus. Myös päähenkilö Doctor käyttäytyy ajoittain moraalisesti arveluttavalla tavalla. Monissa tapauksissa syynä tähän on nimenomaan ajatus siitä, että yli-inhimillinen elinikä asettaa hänet tavallisten kuolevaisten ja heitä koskevien sääntöjen yläpuolelle. Toisaalta hahmojen moraalialia kuvataan eri tavalla riippuen siitä, onko kuolemattomuus tarkoituksella saavutettua vai ei. Kuolemattomuuden tietoinen tavoittelu on yleensä moraaliltaan kyseenalaisten hahmojen

toimintaa, kun taas hyvät hahmot tulevat yleensä kuolemattomiksi jonkun muun hahmon tekojen seurauksena. Kuolemattomuuteen ja moraaliin liittyvien tarinoiden voi nähdä käsittelevän myös sitä, kenellä on valta päättää ihmisyyden rajoista ja niiden ylittämistä. Yleensä tämä valta kuuluu jollekin "korkeampana voimana" toimivalle taholle, ei kuolemattomalle hahmolle itselleen. Kristillisen etiikan näkökulmasta tämä vertautuu Jumalan auktoriteettiin asettaa ihmisyyden rajat.

Buddhalaisuuden käsitys elämästä ikuisena kärsimyksenä toistuu myös *Doctor Whossa* useissa eri muodoissa. Kuolemattomat hahmot saattavat kärsiä joko fyysisesti, henkisesti – esimerkiksi pitkästymisen tai paikalleen jumiutumisen muodossa – tai emotionaalisesti, kun kuolematon hahmo väistämättä menettää kaikki läheisensä. Kärsimys näyttäytyy sarjassa kuolemattomuuden seurauksena riippumatta siitä, onko kuolemattomuus tarkoituksella saavutettua vai ei. Erityisen selkeästi ja usein kuolemattomuuden ja kärsimyksen yhteys näkyy itse Doctorin kokemuksessa elämästään *Time Lordina*, jonka synnynnäisiin ominaisuuksiin kuuluu yli-inhimillinen elinikä. Doctorin kuolemattomuudesta on toki kiistatonta hyötyä sekä hahmoille sarjan sisällä että sarjan tekijöille, jotka ovat voineet jatkaa sen tuottamista jo 60 vuoden ajan. Kuitenkin sen seurauksena Doctor kokee jatkuvasti erityisesti voimakasta emotionaalista tuskaa ja joskus äärimmäistä fyysistä kärsimystä. Toisaalta kuoleminen ja jälleensyntyminen vie kohti *nirvanaa*. Kenties siksi se näyttäytyy sarjassa eettisesti suotavampana kuolemattomuuden muotona kuin loputon elämä kokonaan ilman kuolemaa ja elämästä luopumista. Katoavaiseen takertumisen tietoinen tavoittelu ei kuitenkaan näyttäydy eettisesti kannatettavana, joten kuolemattomuutta ei kuvata *Doctor Whossa* erityisen suositeltavana myöskään buddhalaisen etiikan näkökulmasta.

Sarja luo myös yhteyksiä kuolemattomuuteen liitettävien moraalisten huolten ja kärsimyksen välille. Kuolemattomuuden aiheuttama kärsimys voi nimittäin ajaa hahmon moraalisesti tuomittaviin tekoihin siinä toivossa, että ne lievittäisivät kärsimystä. Toisaalta vallanhimo tai oman edun tavoittelu voivat myös johtaa kärsimykseen. Tällöin kristillisen ja buddhalaisen etiikan kuolemattomuuteen liittämät huolet yhdistyvät toisiinsa uusilla tavoilla. Vaikka näiden kahden uskonnon opilliset ihmis- ja maailmakäsitykset eroavat joiltain osin merkittävästi, kummankin uskonnon voidaan sanoa suhtautuvan kuolemattomuuden tavoitteluun vähintäänkin varauksellisesti.

Vaikka *Doctor Who* on uskonnollisesti sitoutumaton populaarikulttuurin tuote, se siis kuvaa ja heijastaa erilaisia eettisiä kantoja ja näkemyksiä ja tuo ne toisinaan myös mielenkiintoisen dialogiin keskenään. Sekä kristillisen että buddhalaisen etiikan näkemykset kuolemattomuudesta toistuvat sarjassa selkeästi ja säännönmukaisesti, joskus limittyneinä toisiinsa ja ilman että kumpikaan näkemys painottuisi toisen kustannuksella merkittävästi. On kuitenkin hyvä pitää mielessä, että *Doctor Who* on käsitellyt kuolemattomuutta vuosikymmenten varrella usein ja hyvin monipuolisesti, eivätkä kaikki sarjan aihetta käsittelevät tarinat välttämättä heijasta juuri kristillisen ja/tai buddhalaisen etiikan näkemyksiä, ainakaan yhtä selkeästi. Sarjalla ei siis voida osoittaa olevan varsinaista uskonnollis-eettistä kantaa kuolemattomuuteen.

***

Miten näitä *Doctor Whon* kuvauksia kuolemattomuudesta sitten voisi suhteuttaa tosielämän pyrkimyksiin pidentää elinikää? Kuten edellä esitin, eliniän pitkittämiseen ja elämää ylläpitäviin hoitoihin liittyy esimerkiksi terveydenhuollossa erilaisia eettisiä kysymyksiä ja huolia. Kristillisen etiikan näkökulmasta huolet liittyvät esimerkiksi niihin seurauksiin, joita kuolemattomuuden saavuttamisella olisi yhteiskunnan rakenteelle, ihmisten väliselle oikeudenmukaisuudelle, luonnolle tai itse kuolemattomien hyvinvoinnille. Samoin kristillinen näkökulma muistuttaa, että kuolemattomuuden tavoittelu voi samastua vallan tavoitteluun. Otetaanko kuolemattomuuden tavoittelussa siis riittävästi huomioon käytettyjen menetelmien eettisyys tai kuolemattomuuden kielteiset (sivu)vaikutukset? Buddhalaisen etiikan näkökulmasta taas erityisen keskeisiä ovat huolet elämän pitkittämisestä kärsimyksen pitkittämisenä. Pidempää elämää tavoitellessa tulisi aina muistaa arvioida, millaista näin saavutettu elämä on laadultaan ja onko siitä mahdollisesti aiheutuva kärsimys siedettävällä tasolla.

Kristillisen ja buddhalaisen etiikan suhtautuminen kuolemattomuuteen on sidoksissa kunkin uskonnon maailmankatsomukseen ja ihmiskäsitykseen. Siksi ne eroavat toisistaan, mutta lopputulemat ovat silti samankaltaiset. Onkin tärkeää tuntea erilaisten eettisten näkemysten taustalla vaikuttavia maailmankatsomuksia, sillä ne selittävät osaltaan eri kantojen eroja ja yhtäläisyyksiä. Lisäksi haluan kiinnittää huomion (tieteis)fiktion mahdollisuuksiin käsitellä erilaisia eettisiä kysymyksiä ja näkemyksiä, erityisesti sellaisten ilmiöiden kohdalla, joita ei ole mahdollista tarkastella nykytodellisuudessa.

Elämän pitkittämiseen liittyvät eettiset haasteet ovat jo nyt ajankohtaisia esimerkiksi terveydenhuollossa. Tällaisia ovat esimerkiksi elinsiirteiden hankkimiseen liittyvät eettiset ongelmat (esim. Corfee) sekä elämää ylläpitäviin hoitoihin liittyvän kärsimyksen huomioiminen (esim. Klein ym.; Brorson ym.). Kuolemattomuuden tavoitteluun liittyvien eettisten kysymysten käsitteleminen ei siis ole pohtimisen arvoinen asia vain avaruudesta saapuville aikamatkustajille; se on merkityksellistä paitsi teoreettisesta näkökulmasta myös käytännön elämässä tehtävien ratkaisujen ja valintojen näkökulmasta. Olisi tärkeää tuntea erilaisten maailmankatsomusten eettisiä näkemyksiä ja ottaa ne huomioon, kun esimerkiksi terveydenhuollossa tehdään elämän pitkittämiseen liittyviä päätöksiä.

Lähteet

Brorson, Hanna, Henrietta Plymoth, Karin Örmon, ja Ingrid Bolmsjö. "Pain Relief at the End of Life: Nurses' Experiences Regarding End-of-Life Pain Relief in Patients with Dementia." *Pain Management Nursing*, vol. 15, no. 1, 2014, s. 315–323.

Corfee, Floraidh. "Transplant Tourism and Organ Trafficking: Ethical Implications for the Nursing Profession." *Nursing Ethics*, vol. 23, no. 7, 2016, s. 754–760.

"Enlightenment." *Doctor Who*, kausi 20, tarina 5, kirjoittanut Barbara Clegg, ohjannut Fiona Cumming, BBC, 1983.

-
- “Father's Day.” *Doctor Who*, kausi 1, jakso 8, kirjoittanut Paul Cornell, ohjannut Joe Ahearne, BBC Wales, 2005.
- “The Five Doctors.” *Doctor Who*, jakso 6K, kirjoittanut Terrance Dicks, ohjannut Peter Moffatt, BBC, 1983.
- Hopkins, Patrick D. “Protecting God from Science and Technology: How Religious Criticisms of Biotechnologies Backfire.” *Zygon*, vol. 37, no. 2, 2002, s. 317–343.
- Horrobin, Steven. “Immortality, Human Nature, the Value of Life and the Value of Life Extension.” *Bioethics*, vol. 20, no. 6, 2006, s. 279–292.
- Huovinen, Eero. *Kuolemattomuudesta osallinen: Martti Lutherin kuoleman teologian ekumeeninen perusongelma*. Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura, 1981.
- Klein, Deborah G., Michelle Dumpe, Ethan Katz, ja James Bena. “Pain Assessment in the Intensive Care Unit: Development and Psychometric Testing of the Nonverbal Pain Assessment Tool.” *Heart & Lung*, vol. 39, no. 6, 2010, s. 521–528.
- “Mawdryn Undead.” *Doctor Who*, kausi 20, tarina 3, kirjoittanut Peter Grimwade, ohjannut Peter Moffatt, BBC, 1983.
- McComb, Geordie. “Thought Experiment, Definition, and Literary Fiction.” *Thought Experiments in Science, Philosophy, and the Arts*, toim. Mélanie Frappier, Letitia Meynell ja James Robert Brown, Routledge, 2013, s. 207–222.
- McNamee, Mike J. ja Steven D. Edwards. “Transhumanism, Medical Technology and Slippery Slopes.” *Journal of Medical Ethics*, vol. 32, no. 9, 2006, s. 513–518.
- Swedene, Jason K. *Staying Alive: The Varieties of Immortality*. University Press of America, 2009.
- Title, Peg. *What If... Collected Thought Experiments in Philosophy*. Routledge, 2016.
- Williams, Bernard. The Makropulos Case: Reflections on the Tedium of Immortality. *Problems of the Self*, Cambridge University Press, 1973, s. 82–100.
- “The Woman Who Lived.” *Doctor Who*, kausi 9, jakso 6, kirjoittanut Catherine Tregenna, ohjannut Ed Bazalgette, BBC Wales, 2015.
- Zaleski, Carol. “In defense of immortality.” *First Things*, August 2000, s. 36–42.